

REIMAND

MEELI SEDRIK

Annotatsioon. Murdesõna *reimand* ‘vankri laiendusraam’ on üles kirjutatud ainult Hiiumaalt Käina murrakust. Sõna on rootsi päritolu, täpsemat allikat tuleb otsida eelkõige eestirootsi, soomerootsi ja Gotlandi murdest. Otsest vastet eestirootsi murretest olemasolevates materjalides ei leidu. Selle põhjus võib olla ka eestirootsi murdematerjalide kogumine ajal, kui murde rääkijate arv oli juba vähenenud, seda eriti Hiiumaal. Tõenäoliselt on nimetus saadud Soome ranniku soomerootslastega suheldes, vrd soomerootsi *räim* ‘reejalastega paralleelne latt, mis moodustab reekorvi ääre’, *räima* ‘kaks puud, mis ühendavad jalaste esiotsi kodaraid ja pakke koos hoidva puuga’.*

Võtmesõnad: etümoloogia, leksikoloogia, murdeuurimine, eesti murded, rootsi murded, keelekontaktid

Eesti Keele Instituudi murdesõnavara koondkartoteegis on Hiiumaalt Käina kihelkonnast üles kirjutatud vankri (laiendus)raami nimetus *reimand: pantaks reimand kardaste peele, saab laijema koorma tehja* (Luguse); *reimandid siutti vankri kardaste külge kinni* (Kleemu).

Sõna ei ole Ferdinand Johann Wiedemanni (1973 [1893]) sõnaraamatus ega Andrus Saareste mõistelises sõnaraamatus peatükis „Vanker”, kus on nimetatud vankri osade hulgas ka laiendusraami nimetusi (EKMS IV: 416).

Ants Viires (1980: 220–222) kirjutab talurahva veovahendeid käsitlevas uurimuses, et heina ja lahtise vilja vedamisel oli lihtsamaks vahendiks veokorvi avardamisel lahtiste aluspuude kasutamine ja järgmise sammuna lahtiselt vankriredelite peale pandud rist- ja pikipuudest moodustatud raam. Nimetatud raami on tema andmetel hilise ajani kasutatud Eesti saartel ja Kagu-Eestis. Viirese hinnangul on selline enamasti kahest-kolmest ristpuust ja kahest pikipuust või -lauast kokkutapitud või

---

* Täna professor Raimo Raagi asjatundlike kommentaaride ja soovitude eest.

-naelutatud veoraam üldiselt hiline nähtus, levinud alles 20. sajandi algusest. Mõnevõrra vanemad juured näikse veoraamil olevat Põhja- ja Ida-Eestis. Arvi Ränga (1995: 236) andmetel levis ree veoraam Eestis 19. sajandi keskel ja ka Viirese toimetatud „Eesti rahvakultuuri leksikonis” (2000: 327) paigutatakse veoraami üldine kasutamine juba 19. sajandisse.

Sõna päritolu uurima hakates torkab kõigepealt silma mitme varian-diga, osalt ka homonüümne murdesõna *reimal* (*tremal*, *reiman*, *reimar*, *reimand*, *reimald*, *reilmal*) Jõe, Kuu, Hlj, VNg, Mus, Käi, Rei, Phl, Rid, JõeK, Kad ‘meremärk’ (VMS 2: 319), mis on üles kirjutatud muu hulgas ka Hiiumaa murrakutest. Näiteks vorm *reimand* on eesti murrete üld-sõnavarakartoteegi andmetel registreeritud Pühalepas ja Käinas. Selles tähenduses on sõnale esitatud rootsi etümoloogia, < rootsi *remmare* (EEW: 2450, Must 1948: 60). Julius Mägiste täpsustab, et sõnalõpuline *-n* on tekkinud dissimilatsiooni tulemusel ja *-nd* on võinud tekkida segunemisel eesti tuletusliitega *-nd* (EEW: 2450). Gustav Must (1948: 60) toob sõna *reimand* puhul esile analoogia skandinaavia keelte nähtusega, vrd taani, norra *styrmand* ‘tüürimees’, *baadsmann* ‘pootsmann’, vanataani *lodsmann* ‘loots’, ning sõna *reiman* on tema seletuse järgi tõlgendatud kui *mann*-lõpulist sõna. Ka soome murretes on tuntud sõna *reimari*, *reimali* ‘meremärk’, mis on laenatud rootsi keelest ja mille etümologiseerimisel on esitatud ka soomerootsi esimese silbi diftongiga vormid *reimar(e)* ‘meremärk’, *räim* ‘talitee tähis’ (SSA 3: 61).

Nimetatud rootsi sõna *remmare* on saanud tüvest *rem*, mille üks tähendusi on ‘palk, puu, (sae)laud, lattidest võre vms’, murretes ‘puust või rauast tugi, mis ühendab kelgu või ree jalaste esiosa kodaratega, ristpuudega jms, või latt, mis asetseb ree(põhja) serval ja hoiab seda koos, võrestik või vankriredel või võrestik sõimes’ (SAOB, *rem*²). Nii on tegemist muu hulgas lattidest moodustise, võrestikuga, mis on analoogiline vankri laiendusraamiga. Sellest tüvest on murretes kasutusel samalaadse tähendusega vormid *remme*, *rimme*, nt *rimme* ‘puitvõre; 1) sõim; 2) vankriredeli võrestik, vankriredel; 3) vankrikorv’ ja nt liitsõna *hö-rimme* ‘tasane kõrvaltugedeta lattidest alus, millel veeti heinakuhjasid ja ladustati viljavihkusid’ [*hö* ‘hein’] (Rietz 1867: 532).

Elof Hellquisti rootsi keele etümoloogilise sõnaraamatu andmetel (SEO: 636) on rootsi sõnas *rem* võinud kokku langeda alamsaksa (täendus)laen, vrd alamsaksa *rême(n)*, ja oma skandinaavia päritolu sõna, vrd islandi, norra *reim*, rootsi idamurretes *räim* ‘rihm’, millega on vo-

kaalivahelduse kaudu seotud islandi ja norra vormid *rim* 'latt, teivas', rootsi murrete *rimme, remme* 'võrestik'. Elias Wesséni (1996: 361) pisut hilisemast ajast pärit ja väiksema mahuga etümoloogilises sõnaraamatus ei ole tähendust 'latt, teivas' eraldi välja toodud, kuid sõna *rem* puhul on nimetatud suguluses olevana alamsaksa keele vormid *rême, rêmen*.

Rootsi sõnale *rem* 'latt' on rekonstrueeritud muinasskandinaavia vorm **rima*, sellest perioodist on pärit ka soome keele laensõna *rima* 'peenike latt, roigas' (SSA 3: 79). Muinasskandinaavia perioodi esisilbi *i*-le viitab ka islandi ja norra *rim* (SEO: 636). Keeleajalooliselt on rootsi keeles lühike *i* muutunud *e*-ks, kirjakeeles on muutus toimunud kõigepealt kinnises silbis, alguse sai häälikumuutus juba vanema vanarootsi perioodil ja muutus noorema vanarootsi ajal üha tavalisemaks (Wessén 1995: 76–77).

Rootsi keelest laenuallikat otsides tuleb arvestada eeskätt eestirootsi, soomerootsi ja Gotlandi murretega. Nende murrete kõnelejatega on võinud hiidlased kõige tõenäolisemalt kokku puutuda. Eestirootsi ja soomerootsi murded moodustavad koos rootsi murrete idarühma, Gotlandi murdel on rootsi idamurretega mitmeid ühisjooni (Wessén 1970: 43, 47).

Nils Tibergi eestirootsi murrete sõnavarakogus Uppsalas leidub kõnealuse eseme nimetus, aga ilmselt juba uuemast ajast, nimelt on Väike-Pakrilt ja Hiiumaalt kirja pandud *vagns-ram* ['vankriraam'], kus ka murdepärastes vormides on järelosises pikk vokaal. Sõnaraamatutest otsides leiab küll Hiiumaa eestirootsi murretes tuntud sõna *räim* 'Rem' (Freudenthal, Vendell 1886: 179), kuid võiks arvata, et siingi on mõeldud tähendust 'rihm', nagu on Noarootsi murde sõnaraamatutes sõnadel *raim* (Danell 1951: 323), *ræim*- (Isberg 1970–1971 II: 254).

Andmete puudumine eestirootsi materjalides ei välista siiski sõna olemasolu murdes, sest eestirootsi murrete üleskirjutamist alustati 1870. aastatel, Tibergi uurimisreisid eestirootsi aladel toimusid aastatel 1923–1935 (Tiberg 1962: 5–6). Samas oli 19. sajandil, mil vankri laiendusraam arvatavasti kasutusele tuli, eestirootslasi Hiiumaal siiski vähe ning nad elasid põhiliselt Reigi kihelkonnas ja Kärddlas. On kindlaks tehtud, et pärast küüditamist 1781. aastal jäi Reigi kihelkonda umbes sada inimest ja Kärddlasse 350 inimest (Hedman 1994: 270). 1834. a hingerevisjoni järgi oli aga Kärddlas 425 elanikust rootslasena kirja pandud 131 inimest, 1858. a olid need arvud juba vastavalt 984 ja 163 (Hedman 1986: 12–14).

Kui arvata, et võimalikku eesti murdesõna lähteallikaks olnud eestirootsi vormi me tänapäeval lihtsalt ei tea, tuleks laenuandjana otsida esisilbi diftongiga sõnakuju. Paul Ariste (1933: 22) on märkinud, et eestirootsi diftong *ai* on laenamisel eesti keeles säilinud *ai*-na (nt *aikin* 'hobune', *paita* 'karjamaa'), diftong *äi* on laenamisel muutunud eesti keeles *ei*-ks (nt *heiste* 'veeruum paadis', *reigam* ~ *reikam* 'kangareha'). Eestirootsi murretes võib vana *i* rõhulises silbis avarduda ümbritsevate konsonantide mõjul *e*-ks või *ä*-ks (Tiberg 1962: 40). Diftongistumise kohta on näiteid Noarootsi murdest, kus esineb vokaali fakultatiivne palataliseerimine. Vokaalide hulgas on peamiselt *e* ja *ä*, nt *lägg* ~ *leigg* 'säär', *bänk* ~ *be?nk* 'pink' (Tiberg 1962: 96–97).

Soomerootsi murretest on sõnast kirja pandud ka diftongilisi vorme, nt Ahvenamaalt *räim* (mujalt ka lühikese *i*-, *ä*-vokaaliga vormid) 'reejalastega paralleelne latt, mis moodustab reekorvi ääre' ja samas tähenduses ka näiteks eesliiteline *opräim* [*op*, riigirootsi *upp* 'üle(va)l, -le; välja; lahti; ära'], *räima* 'kaks puud, mis ühendavad jalaste esiotsi kodaraid ja pakke koos hoidva puuga', Ida-Uusimaalt *räimu* 'kitsas laud' (Vendell 1904–1907: 741, 1075). Näidetele soomerootsi murretes leiab lisa Wessmani (1925–1932 II: 89, 497) avaldatud sõnakogust. Soomerootsi murrete puhul on kirjeldatud *n-ö* valet analoogiamoodustust riigirootsi vormide alusel, mille puhul kasutatakse diftongi *äi* sõnades, kus rootsi kirjakeeles on küll *e*, aga keeleajalooliselt ei ole diftongi olnud, nt *bräiv*, riigirootsi *brev* 'kiri', mis on laenatud alamsaksa keelest, < asks *brêf* (Hultman 1939: 63–64). Ahvenamaal on tuntud pika *e* diftongistumine *æi*-ks (Hultman 1939: 122–123).

Gotlandi murde sõnaraamatutest (Gustavson 1918–1945, Klintberg, Gustavson 1972–1986) ma sõna *rem* 'latt' ei leidnud, muu hulgas on diftongiliste variantidega *rem* 'rihm'. Ilmselt oli/on tähenduses 'latt' enamasti kasutusel muu tüvi. Gotlandi murdes on palju diftonge. Herbert Gustavsoni (1977: 11–16) ülevaate järgi on Gotlandi murdes vanem lühike *i* on säilinud *i*-na, riigirootsis esineb sageli *e* või *ä* (nt *livä*, riigirootsi *leva* 'elama'). On toimunud ka järgmised häälikumuutused, mille tulemusel on tekkinud uued diftongid. Vana pikk *i* on muutunud *äi*-ks, sellisel juhul on *i* riigirootsis säilinud (nt vanagotlandi *bita* > *bäita*, riigirootsi *bita* 'hammustama'). Vanagotlandi pikk *e* (mis vastab vanemale skandinaavia *æ*-le ja *e*-le) on võinud säilimise kõrval muutuda Gotlandi lõunaosas ja Fårö saarel diftongiks *ei*, mis hoitakse selgelt lahus eespool

nimetatud diftongist *äi* (nt vanagotlandi *lera* > *leirä*, riigirootsi *lära* ‘õpetama’). Gotlandi põhja- ja keskosas aga on hääldus avardunud ja diftong langeb kokku juba nimetatud pikast *i*-st moodustunud *äi*-ga (nt *släit*, riigirootsi *slät* ‘sile; lihtne’). Samas (Gustavson 1977: 16) on küll väikses loetelus sõnade kohta, milles esineb *ei* või *e*, nimetatud ka sõna *rem* ‘rihm’ rõhutusega „hääldatakse pika *e*-ga”, kuigi vanad diftongid on Gotlandi murdes säilinud. Huvitav tähelepanek on Gotlandi murret tutvustaval koduleheküljel esitatud murdeülevaates: gotlandlasel olevat raske hääldada pikka *e*-d, ilma et see ei kostuks diftongi *ei*-na.¹

Sõna vormiliselt analüüsides torkab silma sõnalõpuline *-d*, mis on tuntud Hiiumaaga tihedamalt kokkukuuluvatest eestirootsi murretest, nt Vormsi *haimand* „hemman”, rootsi kirjakeele *hem* ‘kodu’, Noarootsi *låkand*, rootsi kirjakeele *lakan* ‘(voodi)lina’ (Lagman 1979: 13, 61). Tiberg (1962: 62–63) on nimetanud seda „eestirootsi *d*-sufiksiks”. Herbert Lagman (1979: 61) viitab analoogilisele nähtusele soomerootsi murretes Uusimaal, mida on käsitlenud Olav Ahlbäck (1945: 21–22, 1946: 164). Ka Tage Långström (1955: 85) osutab rootsi murrete sõidukinimetusi analüüsides nähtusele, kus *an(d)*-lõpuline neutrum tõmbab ligi teistesse muutüüpidesse kuuluvaid sõnu. V. E. V. Wessmanil (1925–1932 II: 497) leiame ka soomerootsi murdesõnale kirjakeelse teoretiseeritud märksõna **upp-rem[m]an*.

Häälikuliselt ja vormiliselt võiks eesti sõna laenuandjaks olla eestirootsi murre, kuid eestirootsi vastet ei ole ma leidnud. See võib olla seotud eestirootsi murdeainese kogumisajaga. Siiski võib kahelda, kas 19. sajandil on võinud vahendada uusi etnograafilisi esemeid koos nimetustega hiiurootslaste keel, rootslased moodustasid saare elanikkonnas üha väiksema osa. Gotlandi murde materjalid on ilmselt täielikumad, nii võiks arvata, et siin käsitletud tüve tähenduses ‘latt jms’ ei kasutata.

Kasutatud andmete põhjal sobib eesti sõna laenuallikaks soomerootsi murre. Hiiumaal on olnud kontakte ka Soome rannikul elavate rootslastega, vrd näiteks soomerootslastele omased kaheinimese kiiktoolid, mis levisid ilmselt 19. sajandi lõpust alates Hiiumaal ning ka Eesti põhjarannikul (Põllo 1992: 76–77). Soomerootsi murrete vasted on ka lähedase tähendusega, vankriraam on edasiarendus (lahtistest) aluspuudest või latti-

¹ Gutamålet. Första hjälpen för dig som vill veta något om gutarnas uråldriga språk. Sammanställd av Bosse Carlgren. <http://www.gutamal.org/htmlgraj/gutniska.htm> (30.03.2006).

dest. Tõenäoliseks lähtevormiks on soomerootsi *räima*, millele vastab rootsi murrete *remme*, *rimme*.

Kirjandus ja käsikirjalised allikad

- Ahlbäck, Olav 1945.** Apokopen i de finlandssvenska folkmålen. (= Studier i nordisk filologi 31–32: 7. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 299.) Helsingfors.
- Ahlbäck, Olav 1946.** Studier över substantivbøjningen i Finlands svenska folkmål. (= Studier i nordisk filologi 33–34. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 308.) Helsingfors.
- Ariste, Paul 1933.** Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XXIX.3.) Tartu.
- Danell, Gideon 1951.** Ordbok över Nuckömålet. (= Skrifter utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 27.) Lund.
- Eesti rahvakultuuri leksikon 2000.** Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahre, Igor Tõnurist. Koostanud ja toimetanud Ants Viires. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn.
- EEW = Mägiste, Julius 1982–1983.** Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII. Helsinki.
- EKMS = Saareste, Andrus 1958–1968.** Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV. Stockholm. Indeks. Uppsala, 1979.
- Freudenthal, A. O., H. A. Vendell 1886.** Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. (= Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland VII.) Helsingfors.
- Gustavson, Herbert 1918–1945.** Gotländsk ordbok. På grundval av C. och P. A. Säves samlingar utarbetad av Herbert Gustavson. (= Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. A: 2.) Uppsala.
- Gustavson, Herbert 1977.** Gutamålet – inledning till studium. 3:e omarbetade och utökade upplagan. (= Skriftserie utgiven av kulturnämnden i Gotlands kommun. Gotlandica nr 12.) Visby.
- Hedman, Jörgen 1986.** De sista svenskarna på Dagö. – Kustbon 3. Stockholm, 12–15.
- Hedman, Jörgen 1994.** Svenskbyslakter. Släktförteckningar över familjerna från Gammalsvenskby i Ukraina. Visby.
- Hultman, O. F. 1939.** Efterlämnade skrifter. Utg. av Rolf Pipping och Olav Ahlbäck. (= Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 274.) Helsingfors.
- Isberg, Fridolf 1970–1971.** Supplement till G. Danells Ordbok över Nuckömålet I–II. (= Acta Academiae Regiae Gustavi Afolphi XLVII.) Uppsala
- Klintberg, Mathias Victor, Herbert Gustavson 1972–1986.** Ordbok över Laumålet på Gotland på grundval av Mathias Klintbergs samlingar,

utarbetad av Herbert Gustavson. (= Skrifter utgivna genom landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. D: 2.) Uppsala.

- Lagman, Edvin 1979.** Estlandssvenskarnas språkförhållanden. En bok om Estlands svenskar 3A. Stockholm.
- Långström, Tage 1955.** Svenska fordonstermer. (= Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. Utgivet av styrelsen för Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet. 10.) Göteborg.
- Must, Gustav 1948.** Einfluss der germanischen Sprachen auf den estnischen und finnischen Seefahrtswortschatz. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philologischen Fakultät der Georg-August-Universität Göttingen. Göttingen. Käsikiri.
- Põllo, Helgi 1992.** Hiiumaa omakultuuri lähtekehti. – Hiiumaa eripära ja arengusuunad. Kärkla, 6–28.
- Rietz, Johan Ernst 1867.** Svenskt dialektlexicon eller Ordbok öfver svenska allmogespråket. Lund.
- Ränk, Arvi 1995.** Etnograafiasõnaraamat. Tallinn.
- SAOB** = Svenska Akademiens ordbok. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (11.01.2006).
- SEO** = Hellquist, Elof 1922. Svensk etymologisk ordbok. Lund.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä 1992–2000. Etymologinen sanakirja 1–3. Helsinki.
- Tiberg, Nils s. a.** Estlandssvensk kortordbok. Språk- och folkminnesinstitutet (Uppsala).
- Tiberg, Nils 1962.** Estlandssvenska språkdrag. (= Estlandssvenskarnas folkliga kultur 6. Acta academiae regiae Gustavi Adolphi XXXVIII.) Uppsala-Köpenhamn.
- Vendell, Herman 1904–1907.** Ordbok över de östsvenska dialekterna. (= Skrifter utgivna af Svenska litteratursällskapet i Finland LXIV, LXXI, LXXV, LXXIX.) Helsingfors.
- Viires, Ants 1980.** Talurahva veovahendid. Baltimaade rahvapäraste põllumajanduslike veokite ajalugu. Tallinn.
- VMS** = Väike murdesõnastik I–II 1982, 1989. Toimetanud Valdek Pall. Tallinn.
- Wessén, Elias 1970.** Våra folk mål. Lund.
- Wessén, Elias 1995.** Svensk språkhistoria. I. Ljudlära och ordböjningslära. (= Nytryck i nordiska språk 4.) Edsbruk.
- Wessén, Elias 1996.** Våra ord, deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok. Andra, tillökade upplagan. Smedjebacken.
- Wessman, V. E. V. 1925–1932.** Samling av ord ur östsvenska folk mål. (= Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 178: 1–2, 215: 1–2.) Helsingfors.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1893/1973.** Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn.
- ÜS** = Eesti murrete üldsõnavarakartoteek Eesti Keele Instituudis (Tallinn).

reimand

Meeli Sedrik

The word *reimand* ‘the broadening frame of a wagon’ is, according to the card catalogue of the vocabulary of Estonian dialects, held at the Institute of Estonian Language, Tallinn, recorded only in the Käina parish on the island of Hiiumaa.

The word seems to be of Swedish origin, as possible source for borrowing has taken into consideration eastern Swedish dialects spoken in Estonia and Finland as well as the Swedish dialect on the island of Gotland.

The word has probably been borrowed from Finland-Swedish dialects in which the possible source with a suitable phonetical and morphological form and similar meaning, *räima* ‘lath in sledge’, *räim* ‘lath in sledge, parallel to runners’, is present, cf. Swedish *remme*, *rimme*.

Keywords: etymology, lexicology, Estonian dialects, Swedish dialects, language contacts